

**STICHTING
MENNO VAN COEHOORN**

JAARVERSLAG

OVER

1970

STICHTING MENNO VAN COEHOORN

opgericht 18 april 1932

Beschermer:

ZIJNE KONINKLIJKE HOOGHEID
DE PRINS DER NEDERLANDEN

J A A R V E R S L A G

o v e r

1 9 7 0

De Stichting, genoemd naar Menno baron van Coehoorn (1641-1704), Nederlands grote vestingbouwmeester, directeur-generaal van fortificatiën onder Koning-Stadhouder Willem III, stelt zich ten doel:

"de instandhouding te bevorderen van oude buiten militair gebruik gestelde vestingwerken in Nederland, als gedenktekenen van geschiedenis en kunst en als natuurmonumenten, zodoende bij te dragen tot het bewaren van zinnijke overblijfselen en eerbiedwaardige traditiën uit ons nationaal verleden en tevens in het Nederlandse volk de zin voor kunst en natuurschoon te ontwikkelen en te bevorderen".

(Art. 2 der Statuten)

EREVOORZITTER:

L.J. SPANJAERDT SPECKMAN, adviseur,
(voorz. 1957-1967), 's-GRAVENHAGE.

ERELEDEN:

JHR. IR. SIX VAN WIMMENUM,
(penningm. sedert 1932), LAREN N.H.

C.A. DE BRUIJN, archivaris,
(secr. 1956-1970), OEGSTGEEST

Voorheen:

Erevoorzitters:

Generaal C.A. Snijders, Oud-O.L.Z.
† 1939 (voorz. 1932-1935).

W.H. Cool, † 1958,
(voorz. 1947-1957).

Erelid:

W.H. Schukking, † 1967,
(secr. 1934-1956).

I N H O U D S O P G A V E

	Blz
Inleiding en overzicht	5
Bestuurszaken	10
Jaarvergadering van het hoofdbestuur	12
Financiëel overzicht	15
Correspondenten	18
In memoriam ir Camille de Schrijver	19
Donateurs en begunstigers	20
Excursies	22
Varia	27
Ontvangen jaarverslagen en periodieken	31
Mededelingen over historische vestingwerken	
Friesland	33
Gelderland	33
Nieuwe Hollandse Waterlinie	34
Utrecht	36
Noord-Holland	36
Zuid-Holland	38
Noord-Brabant	40
Limburg	41
Biografische notities over Mr. Adriaan Anthonisz., Superintendent der Fortifica- tiën, door mr. J. Belonje	42
Bijlagen:	
I Adressen van bestuursleden en correspondenten	48
II Mededelingen, aanvullingen en verbeteringen op de Atlas van Historische Vestingwerken in Nederland	53
III Courantenknipsel-archief	55
IV Prijslijst der publicaties	58

INLEIDING EN OVERZICHT

De zich alom manifesterende onrust omtrent ons leefklimaat en het milieubederf - in velerlei opzichten - heeft dēze goede zijde, dat ons volk zich steeds mēer bewust gaat worden van zijn plicht om opoffering of verminking van natuurgebieden en van historische monumenten - waaronder in wijdere zin mēde zijn begrepen esthetische oude dorps- of stadskernen, fraaie ongerepte dorpsgezichten e.d. - te voorkomen of althans te beperken.

Dat hierbij niet steeds uitsluitend ideële overwegingen gelden maar soms ook motieven van meer materiële aard, doet weinig af aan de voldoening die men mag hebben over het toenevend begrip en de grotere ontvankelijkheid van overheidsinstanties en publiek voor het belang van bescherming en conservatie van de natuur en het behoud van historisch cultuuro goed.

Waar het oude vestingwerken betreft en dus direct de belangen onzer Stichting raakt, is het vooral de toenemende recreatie-behoefte, die als hefboom werkt voor het realiseren van soms belangrijke restauraties.

De voortgang van de restauratie der vesting Heusden is indrukwekkend en ook elders zijn belangrijke initiatieven ontplooid, zoals in Bourtange - met "beschermd dorpsgezicht" - onder de gemeente Vlagtwedde (Gr) en in de geuzenstad Brielle, om er enkele te noemen.

Niettemin is het zaak diligent te blijven en *op de hoogte van overheidsplannen in een vroeg stadium*, teneinde te vermijden dat onnodig schade wordt berokkend aan vestingwerken e.d., zulks in het kader van de moderne ontwikkeling van het wegennet, aanpassing van de waterhuishouding, bestuurlijke herindeling, "schaalvergroting" a.a.

Om van dit laatste een voorbeeld te noemen heeft de Stichting met zorg kennis genomen van de plannen die de zelfstandigheid der gemeenten

Woudrichem en Buren (Gld) bedreigen. Wij willen hier gēen oordeel uitspreken over het feit dat men hier blijkbaar geen bezwaar ziet in het offeren van historisch gegroeide kleine democratische gemeenschappen met een uitgesproken eigen karakter en traditie.

Wēl zijn wij van mening dat de zorg voor de historische monumenten aldaar nimmer beter zal zijn verzekerd dan juist in handen van die kleinere autonome gemeenschappen die hierover met liefde en toewijding waken. Immers, de oprechtheid van hen die verklaren dat ook in handen van annexerende of overkoepelende gemeenten de overgedragen cultuurgoederen veilig zouden zijn, behoeft men bepaald niet in twijfel te trekken om tōch doordrongen te blijven van de kernachtige waarheid die steekt in de aloude zegswijze dat het hemd nader is dan de rok.

Om op de hoogte te blijven van de plannen en projecten moet de Stichting voor een belangrijk deel steunen op waardevolle tips en informatie van haar rayon-correspondenten aan wie bij deze dan ook hulde en dank wordt gebracht voor hun waakzaamheid en activiteit.

Helaas is niet altijd te voorkomen dat historische objecten worden geofferd aan grotere belangen waarbij reeds de ontwikkeling van het wegennet en de waterhuishouding werden genoemd. Ook uitbreidingsplannen leveren soms problemen op. Gelukkig blijken gemeentebesturen in veel gevallen ontvankelijk voor adviezen onzer Stichting met betrekking tot de mogelijkheden van het ontzien van historische werken (voorbeeld: Vianen). In andere gevallen ziet het bestuur zich genoodzaakt in beroep te gaan al dan niet samen met anderen en niet zelden met succes (voorbeeld: ravelijn te Bergen op Zoom). De maatschappij-ontwikkeling toont op velerlei gebied een neiging tot het bundelen van krachten.

Zo is tegen het einde van dit verslagjaar ook een streven ontstaan om een aantal verenigingen

en stichtingen waaronder de onze, wier doelstellingen nauw aan elkaar verwant zijn - mēt behoud van hun zelfstandigheid en identiteit - tot een vorm van samenwerking te brengen.

Hierbij gelden niet alleen overwegingen van efficiency, maar is vooral de behoefte om doelmatiger en met meer gezag (vanwege de gezamenlijke "achterban") overleg met overheidsinstanties te verzekeren en "inspraak" te verkrijgen, de stimulans. De overheid - met name vooral het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk - ziet deze ontwikkeling gaarne omdat het ook voor haar doelmatiger is om met enkele representatieve gesprekspartners overleg te voeren dan met tientallen kleinere corporaties (waarvan in de praktijk dan ook weinig terecht kwam).

Het initiatief in deze ging uit van de overheid en werd aanstonds overgenomen door de Bond "Heemschut" waarmede wij, zoals bekend steeds een goede samenwerking hadden.

Volgaarne heeft daarom het bestuur gehoor gegeven aan een uitnodiging van die zijde om met enkele andere nauw verwante verenigingen van gedachten te wisselen. In de overtuiging hiermede de belangen der Stichting te dienen heeft het bestuur dan ook zijn medewerking verleend aan de totstandkoming van een contactcommissie naar het voorbeeld van die voor natuur- en landschapbescherming. De naam zal luiden: Stichting Nationale Contact-Commissie voor Monumentenbescherming; de plaats van vestiging is Amsterdam.

Behalve de Bond Heemschut en de Stichting Menno van Coehoorn zijn de voorlopige partners, de Vereniging de Hollandsche Molen, de Kon. Ned. Oudheidkundige Bond, de Vereniging Hendrick de Keyser, de Nederlandse Kastelenstichting en de Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel N.V. De Koninklijke Nederlandse Toeristenbond de A.N.W.B. nam aan het overleg deel en volgt de ontwikkeling met instemming.

Het bestuur verwacht gunstige resultaten van deze samenwerking, waarover het t.z.t. meer bijzonderheden hoopt te kunnen verstrekken.

In de loop van het verslagjaar heeft de Stichting initiatief ontwikkeld om een honderdtal historische kanonlopen (+ 1820) die als meerpalen langs het Voornse kanaal dienst deden en onlangs zijn uitgegraven, ten behoeve van vestingsteden te behouden. De inspecteur der Domeinen in Zuid-Holland - die er het beheer over heeft - bleek bereid medewerking te verlenen, zodat een circulaire van "Menno van Coehoorn" aan een twintigtal gemeentebesturen - voornamelijk de donateurs onzer Stichting - kon worden verzonden waarin op de mogelijkheid van het verwerven van een of meer dezer stukken kon worden geattendeerd.

Overleg met de Sectie Krijgsgeschiedenis der Koninklijke Landmacht en het Nederlands Leger- en Wapenmuseum wordt dezerzijds nagestreefd en beloofd goede resultaten, want de belangstelling is er, naar blijkt uit de reacties.

De grotere activiteit op het gebied van vestingrestauratie en de toenemende publieke belangstelling daarvoor tekende zich nog niet af in het begunstigers- en donateursbestand. In de maak is thans een vouwblad, waarmee het bestuur aanwas hoopt te bereiken. De financiële middelen leggen evenwel beperking op, zodat steun van binnenuit wel gewenst is.

Een aantal begunstigers verhoogde de jaarlijkse bijdrage reeds eigener beweging en pleitte ervoor de minimum contributie vast te stellen op f 7,50. Het bestuur erkent dat dit wel wenselijk zou zijn, doch zou er geen begunstigers door willen verliezen, zodat voorshands nog aan ieders oordeel wordt overgelaten te beslissen of het hem of haar zou passen.

Zoals in het verslag van de jaarvergadering van het hoofdbestuur valt te lezen en ook blijkt uit het gestelde op blz. 3 van dit verslag werden de heren Jhr. Six van Wimmenum en C.A. de Bruijn tot ereleden benoemd op grond van hun grote verdiensten als resp. penningmeester en secretaris in het dagelijks bestuur der Stichting gedurende een lange reeks van jaren.

In het afgelopen jaar werden twee excursies voor onze begunstigers georganiseerd, waarover elders in dit verslag meer wordt gezegd.

De Stichting werd vereerd met een vlag, ontworpen door onze begunstiger de Heer A. Francken te Bergen op Zoom en uitgevoerd door zijn dochters, de dames A. en R. Francken. Onder dankbetuiging werd het fraaie geschenk aanvaard.

Het bestuur dankt voorts de begunstigers, die in eigen kring anderen opwekten zich bij ons te voegen en hoopt binnenkort beter in staat te zijn om, liefst met de hulp van de begunstigers en donateurs der Stichting, gerichte propaganda te voeren. Het klimaat daarvoor lijkt gunstiger dan sedert vele jaren het geval is geweest.

T.

BESTUURSZAKEN

(Voor adressen gelieve men bijlage I)
te raadplegen

HOOFDBESTUUR

Aan Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins der Nederlanden, Beschermheer onzer Stichting, werd gewoonte-getrouw een exemplaar van het jaarverslag (1969) aangeboden, waarvoor een dankbetuiging werd ontvangen.

De samenstelling van het hoofdbestuur onderging de volgende wijzigingen:

als gevolg van het bedanken der heren J.D.

Backer, ir. J. Loeff en E.D. van Wijngaarden, traden de volgende heren tot dit college toe:

- ir. C.A. Kuysten, vertegenwoordigende de Kon. Ned. Toeristenbond de A.N.W.B.;
- mr. M.C. Bloemers, namens de Ver. tot behoud van Natuurmonumenten;
- A.J. Gooszen, op voordracht van de Stichting Vrienden van de Vesting Naarden.

Tenslotte werd op voordracht van het dagelijks bestuur benoemd de heer E. van Walree, met bestemming jhr. Six van Wimmenum als penningmeester op te volgen (1971).

Voor de herbenoeming van de periodiek aftredende leden moge worden verwezen naar het verslag van de jaarvergaderingen van het hoofdbestuur.

DAGELIJKS BESTUUR

De aan de beurt van aftreden zijnde heer ir. Ch.C. van der Vlis werd herbenoemd als onder-voorzitter.

Onze reeds in het vorige verslag vermelde nieuwe behuizing in de Bazarstraat 17-19 te 's-Gravenhage kon eerst in maart 1970 worden betrokken.

De bestuursvergaderingen vonden plaats op 16 januari, 26 februari, 26 maart, 23 april, 28 mei, 10 juni, 27 augustus, 1 oktober, 6 november en 27 november 1970.

Tot de voornaamste onderwerpen van bespreking behoorden (c.q. de werken in of nabij) Bergen op Zoom - Brielle - Bunnik - Buren (Gld) - Doesburg - Dokkum - Elburg - Everdingen, fort bij - Fort spion aan de Bloklaan - Fort Wierickerschans - Geertruidenberg - Gorinchem - Grave - Groenlo - Den Helder (diverse objecten) - Huissen - Klundert - Kudelstaart - Lent, Werken beneden en boven - Maastricht - Naarden - Numansdorp, Fort - Ouddorp - Oudeschans op Goeree - Raamsdonk - Schooterschans bij Heerenveen - Sittard - Sluis - Spaarnwoude - Spinolashans - Stevensweert - Texel - Uithoorn - Utrecht - Vianen - Voorst, Batterijen bij - Wageningen - Westervoort - West Zeeuws Vlaanderen - Willemstad - Woudrichem - Monumentenlijst.

Voor meer bijzonderheden omtrent een aantal dezer onderwerpen moge worden verwezen naar "Mededelingen over historische Vestingwerken".

JAARVERGADERING VAN HET HOOFDBESTUUR

Gehouden op woensdag 29 april 1970
te 14.00 uur in een der lokaliteiten
van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Balen van Andelplein 2 te Voorburg.

- a. De voorzitter mocht op deze 37ste jaarvergadering - afgezien van de leden van het dagelijks bestuur, tevens leden van het hoofdbestuur - de volgende heren welkom heten: Antoni, Belonje, Bouman, jhr Van den Brandeler, Korf, De Lagh, Phaff, Reinders, De Wolf en Wijnaendts.

Bericht van verhindering was ontvangen van de heren Backer, Benthem, Cramer, Duhoux, Herweijer, Ligthart, Loeff, Memelink, Mohr, Overdijkink, Paardekooper, Schothorst, Weezeman en Van Wijngaarden.

- b. Aan de orde werd gesteld het nog door de oud-secretaris samengestelde verslag over het jaar 1969.

Op voorstel van de heer De Wolf werden enige redactionele wijzigingen aangebracht waarvan het resultaat werd vermeld in een aanvullingsblad bij het jaarverslag 1969.

Voorts werd besloten de Nieuwe Hollandse Waterlinie voortaan in jaarverslagen onder afzonderlijk hoofd te vermelden.

Op voorstel van de heer Belonje zal de aandacht van Monumentenzorg worden gevestigd op het belang, de militaire liniën op te nemen in de monumentenlijst.

Naar aanleiding van een vraag van de heer De Wolf werd toegezegd contact op te nemen met de bevoegde instantie omtrent het te stichten recreatiegebied Spaarnwoude.

Mededeling werd gedaan van het realiseren van de door de heer Phaff gedane suggestie, een vliegtocht boven vestingwerken te maken. Het jaarverslag werd onder dankzegging aan

de samensteller goedgekeurd.

- c. Door de penningmeester, jhr Six van Wimmenum, werd een toelichting gegeven op het financiële overzicht over 1969, waarbij in het bijzonder de zorgen der Stichting omtrent Willemstad in het licht werden gesteld. De rijkssubsidie is ontoereikend, het kapitaal van de Stichting teert steeds meer in om de exploitatie van Willemstad mogelijk te maken. De heren Reinders (burgemeester van Willemstad) en Bouman (voormalig burgemeester dier gemeente en thans van De Lier) namen aan de discussie deel.
- d. De financiële contrôle-commissie had alle bescheiden in orde bevonden, waarna het dagelijks bestuur werd gedéchargeerd voor het in 1969 gevoerde beheer en beleid. Tot leden van de commissie voor het contrôleren van de boeken van de penningmeester over 1970 werden aangewezen de heren Belonje, Weezeman en De Wolf.
- e. De periodiek aftredende leden van het *hoofdbestuur* De Bruijn, Van der Mark, Overdijkink, jhr Six, Van der Vlis en De Wolf, alsmede het aftredende lid van het *dagelijks bestuur*, de heer Van der Vlis, werden herkozen. De heren J.D. Backer, Ir. J. Loeff en E.D. van Wijngaarden hebben bedankt als lid van het hoofdbestuur. De A.N.W.B. heeft als vertegenwoordiger in het hoofdbestuur in plaats van de heer Backer aangewezen *Ir. C.A. Kuysten*; de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten heeft zich over de opvolger van de heer Loeff beraden, en als zodanig is *Mr. M.C. Bloemers* aangewezen. De Stichting Vrienden van de vesting Naarden zag als opvolger van de heer Van Wijngaarden gaarne benoemd haar secretaris, de heer *A.J. Gooszen*. Tenslotte stelde het dagelijks bestuur voor, tot lid van het hoofd-

bestuur te benoemen de heer *E. van Walree*, onderdirecteur van een Scheepvaartmaatschappij, woonachtig te Baarn. Hij is voorbestemd t.z.t. jhr Six als penningmeester op te volgen. De vergadering ging met al deze benoemingen accoord.

- f. De voorzitter richtte zich dan met een hartelijk toespraakje tot *jhr Six van Winmenum*, die nu bijna veertig jaren achtereen als penningmeester van de Stichting optreedt. Hij memoreerde dat de heer Six als (toen) enig lid van het dagelijks bestuur de Stichting op waardige wijze de oorlogsjaren heeft doorgeloodst. Op grond van zijn grote verdiensten stelt het bestuur de vergadering voor, jhr Six tot *erelid* van de Stichting te benoemen.

De vergadering betuigde met luid applaus haar instemming met het voorstel.

Daarna richtte de voorzitter zich met andere woorden van dezelfde strekking tot de oud-secretaris, de heer *De Bruijn*. Weliswaar is hij nog geen veertig jaren in functie, maar als secretaris heeft hij enorm veel werk verzet. Ook naar hem gaat de grote dank van de Stichting uit en ook hem zou het bestuur willen huldigen door het aanbieden van het *erelidmaatschap*. Ook dit werd door de vergadering met een warm applaus bekrachtigd.

- g. Aan de orde was voorts n.a.v. een vraag van de heer Antoni de verkoop van oude kanonlopen, die als meerpalen dienst hebben gedaan, te Hellevoetsluis zijn opgeslagen en door Domeinen zullen worden verkocht. De Stichting zal op zich nemen contact te zoeken met gemeentebesturen - voornamelijk de donateurs der Stichting - om de mogelijkheid van aankoop van enkele dezer historische voorwerpen door hun gemeente onder de aandacht te brengen.

- h. De voorzitter sloot de vergadering te 16.30 u.

FINANCIEEL VERSLAG

Zoals gebruikelijk volgt onderstaand een overzicht van de baten en lasten van de Stichting betreffende het jaar 1970, waarbij ter oriëntering eveneens de desbetreffende bedragen van het jaar 1969 zijn vermeld.

Het voordelig saldo "Algemeen" bedraagt in 1970 *f* 763.38; in 1969 beliep dit *f* 537.99.

"Willemstad" vertoont echter weer een nadelig saldo, nu groot *f* 1.534.65; 1969 sloot met een nadelig saldo van *f* 1.734.27, derhalve een afname van *f* 199.62, maar het nadelig saldo van Willemstad van dit boekjaar, opgeteld bij dat van voorgaande jaren, toont een totaal-verlies van *f* 10.608.81, welk bedrag dus reeds uit de kas van de Stichting is moeten worden bijgepast.

Omschrijving	Lasten		Baten	
	1970	1969	1970	1969
<u>Algemeen</u>				
Contributies	f	f	f 3.713,50	f 3.048,--
Interest			" 681,13	" 947,18
Bijdragen derden	" 35,--	" 35,--	" 5,--	" 38,95
Algemene kosten	" 1.524,54	" 964,91		
Porti, Tel. Reiskosten	" 513,21			
Diversen	" 244,50	" 1.238,23		
Toegerekende renten	" 1.319,--	" 1.258,--		
Voordelig Saldo	" 763,38	" 537,99		
	<u>f 4.399,63</u>	<u>f 4.034,13</u>	<u>f 4.399,63</u>	<u>f 4.034,13</u>
<u>Atlas</u>				
Subsidie C.R.M.	f	f	f 8.000,--	f
Ontvangsten			" 83,45	
Uitgaven	" 60,26			
Naar Fonds Atlas	" 8.023,19			
	<u>f 8.083,45</u>	<u>f</u>	<u>f 8.083,45</u>	<u>f</u>

<u>Willemstad</u>			
Huren, rec. enz.	f	f	f 788,50 f 718,82
Subsidies			" 9.350,-- " 9.350,--
Lonen, soc. lasten enz.	" 11.391,49	" 10.471,30	
Div. onderhoud	" 168,53	" 1.208,58	
Div. kosten	" 113,13	" 123,21	
Nadelig Saldo	-----	-----	" 1.534,65 " 1.734,27
	<u>f 11.673,15</u>	<u>f 11.803,09</u>	<u>f 11.673,15</u> <u>f 11.803,09</u>

CORRESPONDENTEN

Werd reeds in de inleiding gewezen op de onmisbare en belangrijke steun, die van de zijde van onze correspondenten wordt ondervonden, een woord van bijzondere dank aan het adres van de heren *ir J.D.M. Bardet* - correspondent voor de Provincie Utrecht en de Hollandse Waterlinies - en *A.A.C. Maaskant* - correspondent voor Overijssel - mag hier stellig niet achterwege blijven voor hetgeen zij in hun kwaliteit voor de Stichting deden. Zij vroegen om persoonlijke redenen ontheffing van hun taak. Het bestuur prijst zich gelukkig dat in de ontstane vacatures kon worden voorzien doordat zich hebben beschikbaar gesteld resp. de heren *G. Koppert* en *D.J. Reeskamp*. De aandacht wordt gevestigd op een kleine wijziging van het rayon V en in verband daarmee op de toevoeging van een rayon XIX, de Oude Graafschap, waarvoor zich als waarnemend correspondent de heer *W.P. Vemer* beschikbaar heeft willen stellen.

(N.B.: Ofschoon een enkele wijziging zich heeft voorgedaan in het begin van het jaar, waarin dit verslag wordt uitgebracht (1971) werd deze toch reeds opgenomen in de bijlage teneinde de bruikbaarheid van de adreslijst te verhogen).

Contact in min of meer uitgebreide zin, hetzij schriftelijk of anderszins, had het bestuur in het afgelopen jaar met de heren *ir Bardet*, *dr Belonje*, *Maris*, *Morreau*, *Koppert*, *Stam* en *dr Van Wieringen*. Voorts met *dr Jan Ploeger* (Zuid-Afrika).

IN MEMORIAM

Ingenieur CAMILLE DE SCHRIJVER,
Majoor van het Vliegwezen b.d.

1907 - 1970

Op 8 december j.l. overleed deze uiterst vriendelijke man, die wij hebben leren kennen als de toegewijde secretaris van onze Belgische zusterorganisatie, de Simon Stevin Stichting.

Oorspronkelijk was hij Genie-officier en is de laatste docent in de Vestingbouwkunde aan de Belgische Militaire Academie geweest, voor hij naar het wapen der luchtvaart overstapte.

Zijn gezondheidstoestand liet al jaren geleden te wensen over en noodzaakte hem de Militaire Dienst vroegtijdig te verlaten.

In die tijd kwam Dr. H. le Page, die al met plannen rondliep voor het oprichten van een stichting - met eenzelfde doelstelling als de onze - in zijn vaderland, met de thans ontslapene in contact.

Meteen zette Majoor De Schrijver zich volledig in voor het tot stand komen van de nieuwe Stichting die de naam kreeg van de grote Vlaamse wiskundige en vestingbouwer Simon Stevin. Hij werd er niet alleen de secretaris, hij werd er de ziel van en deed letterlijk alles voor de Stichting wat in zijn vermogen lag, al werd hij door zijn fysieke toestand vaak geremd. Een bekwame strijder voor een goede zaak is heengegaan. Wij verliezen in hem een zeer goede vriend.

Hij ruste in vrede.

W.F.K.E.

In de adreslijst kwamen in het verslagjaar de volgende veranderingen voor:

DONATEURS

Aanmeldingen:

Gemeente VEERE.

Gemeente BUNNIK.

Aannemersbedrijf N.V. F. v. Welzenes
Molendijk 2, SPIJKENISSE;

Afschrijving:

Gemeente IJZENDIJKE wegens opheffing der gemeen-
te.

Studiekring "De VELUWE".

BEGUNSTIGERS

Aanmeldingen:

A.W. Ruys te Bennekom.

E. de Jonge te Apeldoorn.

H. Ringoir te Den Haag.

E. van Walree te Baarn.

J. Klok te Oostvoorne.

A.J. Gooszen te Naarden.

J.B. van Heek te De Steeg.

Ir J.K. Kruisheer te Mijnsheerenland.

Bur. Cramers, Riemersma en Godthelp te Arnhem.

H.H. Postumus te Harderwijk.

G.R. de Ruyter te Den Helder.

F.B. Hotz te Oegstgeest.

L.S. Schothorst te Harderwijk.

Afschrijvingen:

wegens overlijden,

F. Loorigh van Beeck te Hlatikulu, Swaziland,
S.A.

Prof dr A.W. Bijvanck te Leiden.

C. Melse te Heemstede.
ir R.F. Scheltema de Heere te Den Haag.
mr dr G.A. van Sonsbeek te Heino.

om andere redenen,
W.R.G. Perk te Utrecht.
Mevr. J.H.M.E. Cool-Bysterveld te Den Haag.
C.F. Faasse te Gorinchem.
H. Hansma te Delft.
J.A. Dekkers te Willemstad.
M. van Hoogstraten te Dordrecht.
A.G. Dingemans Wierths te Rijswijk N.Br.
Jhr L.E.D.S. van Bönninghausen tot Heringhaven
te Terheijden.
H. Ensink te Den Haag
Jhr mr A. Stoop te Dordrecht.
Jac. D. Offermans te Sittard.

RECAPITULATIE

	<i>Donateurs</i>	<i>Begunstigers</i>
Aanmeldingen	3	13
Afgevoerd	2	16
Winst	1	-
Verlies	-	3
Aantallen per 31-12-1970	64	273

VERSLAG VAN DE JAARLIJKSE EXCURSIE

naar het Fort bij Hedikhuizen en
de Vesting Heusden op zaterdag, 13 juni 1970

Met autobussen, gevolgd door een aantal zelfrijders, ving de tocht aan onder de meest gunstige weersomstandigheden en met een aantal deelnemers dat de verwachtingen overtrof.

Het eerste reisdoel was het fort bij Hedikhuizen, een oase van rust in het Brabantse landschap. Aan een publicatie van ons hoofdbestuurslid, de heer J.L.H.A. Antoni ontleen wij het volgende:

Het fort bij Hedikhuizen

Het fort, of werk, achter de hoge Maasdijk bij Hedikhuizen dateert van 1861 en ligt binnendijks. Het bestaat uit een ronde aarden wal met weinig gelegenheid tot het uitbrengen van flankerend vuur. In het werk, op het terreplein, is in 1861 een bomvrije kazerne gebouwd voor logies (fraai metselwerk!). Het fort diende om de inundatiesluis in de dijk van de oude Maasarm ter plaatse te kunnen bestrijken met vuur. Het fort maakte deel uit van het zogenaamde *Zuiderfrontier*, een reeks verdedigingswerken van en met Bergen op Zoom tot en met Grave, dienende zowel om een aanval uit het zuiden (Frankrijk) te keren, als om de troepen te dekken die zich gereed maakten om onzerzijds naar het zuiden op te rukken. Dit frontier kon grotendeels door inundatiën worden gedekt. Er moest echter de nodige tijd beschikbaar zijn om deze te stellen.

Tot 1701 berustte de passieve verdediging front zuid voornamelijk uit enkele grote vestingen, Bergen op Zoom, Breda, 's-Hertogenbosch en Grave. In 1701 begon men, volgens de plannen van de generaal Menno van Coehoorn met het sterker maken en moderniseren van die linie. Zo verbeterde

men de inundatiemogelijkheden en legde kleinere werken, forten, tussen de bestaande vestingstelsels aan, nu eens voor het afsluiten der (schaarse) wegen, dan weer ter verzekering der inundatiemogelijkheden. Dit totale inundatiesysteem noemde men de *Zuiderwaterlinie*. Zij lag toen in voorste of eerste lijn.

Sinds de vereniging van Zuid- en Noord-Nederland in 1815 lag zij in tweede lijn en verloor aldus aan belangrijkheid, omdat tegen de Franse grens aan, in Zuid-Nederland, een versterkte linie werd aangelegd, de bestaande eventueel verbeterd.

Na de afscheiding van België in 1830, die met politieke en militaire steun van Frankrijk geschiedde, kwam het Zuiderfrontier weer in eerste lijn te liggen, weshalve men dit front en de inundatiemogelijkheid weer moest verbeteren, o.a. door de aanleg van het fort aan de hoge Maasdijk bij Hedikhuizen.

Bij Koninklijk Besluit van 9 October 1952, Stbl. No. 495, is het werk als zodanig opgeheven.

Na de bezichtiging van dit fort lieten wij ons naar Heusden rijden, waar het gezelschap op het stadhuis werd verwelkomd door de heer C. Lith, hoofd Stadsontwikkeling en Restauratie, en waar het koffie aangeboden kreeg.

De heer Lith liet enige documentatie-geschriften over Heusden uitreiken en hield vervolgens een boeiende causerie over Heusden voorheen, thans en hoe het gaat worden, een en ander begeleid door een uitgebreide reeks dia-beelden. De lunch werd gebruikt in "De Gouden Leeuw". Intussen voltrok zich buiten op het plein een kleurig schouwspel met majorettes en muziek - niet speciaal voor het bezoek gearrangeerd, dachten wij, maar daarom niet minder geapprecieerd.

Goed geïnformeerd door de lezing van de heer Lith, volgde het gezelschap hem op een rondwandeling door de stad en kreeg het een goede indruk van de voortvarendheid waarmee de restaura-

tie van deze vesting wordt aangevat, oók wat betreft het zoveel mogelijk in de oude toestand terugbrengen van huizen en van de haven.

Na de thee in evengenoemd restaurant, omstreeks vier uur, waarbij aan elk der deelnemers een fraaie facsimilē-druk van een stadsplan uit het Stedeboek van Blaeu (1648) van de Vesting Heusden door het Gemeentebestuur werd aangeboden - en door allen zeer op prijs gesteld - ving de terugtocht naar het Stationsplein te 's Hertogenbosch aan.

De Stichtingsvlag was bij deze excursie voor de eerste maal in gebruik en oogstte veel bewondering.

H.A.T.

TWEEDE EXCURSIE 1970

Vliegtocht over vestingsteden
zaterdag 24 oktober 1970

Hoewel in de voorafgaande dagen via radio en t.v. de geruststellende voorspelling van "mooi, rustig herfstweer" was gegeven, waren de van verschillende zijden naar het vliegveld Zestienhoven getogen deelnemers door een dichttrekkende bewolking en plaatselijke regenbuien er helemaal niet zeker van of de al zo lang besproken vliegtocht wel zou doorgaan. En zoal er wel zou kunnen worden gestart, zou het te verwachten zicht de moeite en kosten van de onderneming wel lonen.

De vrij grote belangstelling, die uit de reacties van de in de voorzomer gehouden enquête zou kunnen worden verwacht, bleef beperkt tot een tiental deelnemers, juist genoeg voor het vullen van één vliegtuig.

De vertrektijd van 13.00 kon niet worden gehandhaafd. Overigens was het ook voor leken duidelijk, dat het zicht wat was verruimd, hoewel nog

verre van ideaal, hetgeen ook niet meer werd verwacht.

Na enige tijd reed de kleine Dornier Do 28D, een "skyservant" reg. letters PH-KLF voor het hekje, de plaatsen werden ingenomen, kennis gemaakt met de twee piloten, het doel en de te volgen route besproken en om ca. 13.45 de startbaan op. Even later was het Botlekgebied al bereikt met Verolme onder de vleugels. Na een korte oversteek werd een drukke bebouwing met een groene gordel in regelmatige mathematische vormen zichtbaar: het eerste object van deze reis, de stad BRIELLE. De bewolking liet geen grote vlieghoogte toe, terwijl boven steden niet laag mag worden gevlogen. De 1e piloot vond het juiste compromis en cirkelde drie keer boven de vesting. Het zicht viel bijzonder mede en zowel de vorm van de vesting in zijn geheel als de onderdelen afzonderlijk waren goed waarneembaar, zoals alle bastions en ravelijnen, de enveloppe, voor zover nog aanwezig, de Lange Poort, de Kaaipoort, de restanten van de Noordpoort en midden in de bebouwing de grote kerk. Op de weg naar Hellevoetsluis werden de werken aan de Penscherdijk en aan de Noorddijk even meegenomen; werkjes met een minder lange staat van dienst, maar zich mooi aftekenend in het landschap, zeker uit de lucht gezien. Het tweede object HELLEVOETSLUIS is eveneens direct herkenbaar aan de langgerekte vorm, de oudste (kleine) bastions aan de zijde van Nieuw Helvoet, het grote Koningsbolwerk aan de westzijde, het Unie bolwerk als pendant hiervan aan de oostzijde alsmede het tot Front I-II verbouwde Haarlems Bolwerk annex half hoornwerk en het anderen, in tact zijnde halve hoornwerk langs de havenmond. Het droogdok en de militaire gebouwen waren goed te zien, temeer daar de piloot nu eens wat hoger dan weer wat lager over en rond de vesting bleef cirkelen tot iedereen genoeg had gezien en vastgelegd.

Het lag in de lijn der verwachtingen, dat de Delta-werken niet zouden worden overgeslagen. De dam en de spuisluizen in het Haringvliet waren dus het volgende object, dat zowel op ca. 300 m vlieghoogte als in scheervlucht werd bezichtigd. De spuisluizen waren aan de zeezijde gesloten (voor de eerste keer na de ingebruikstelling).

Laagvliegend over Goeree en Overflakkee zette het kistje koers naar Ooltgensplaat om daar rond het Fort Prins Frederik te draaien. De recreatieve bestemming was van boven al te zien, nl. een paar caravans.

Het was de bedoeling dat nu het Fort Sabina Hendrika zou worden aangedaan, maar dit is kennelijk aan de aandacht ontsnapt, want ineens verschenen de contouren van Willemstad voor de raampjes, wederom een boeiend gezicht, deze vrijwel geheel gave vesting, fraai gelegen aan het Hollands Diep. De bekende objecten als de achthoekige kerk, stadhuis, Prinsenhof, de molen, het Arsenaal en de nieuwe jachthaven vormden met de bastions, het enige ravelijn en de enveloppe een "feest der herkenning".

Zelfs het vliegtuig kon er nauwelijks genoeg van krijgen voordat het koers zette naar Numansdorp, waar, bij de havenmond, een eenzaam gelegen Werk, behoord hebbende tot de Stelling van het Hollands Diep en het Volkerak, werd waargenomen. Na de indrukken hiervan te hebben vastgelegd begaf de PH-KLF zich boven de wolken om bij Rotterdam door het witte dek heen te prikken en de deelnemers om bijna 15.00 weer keurig aan de grond te zetten.

De algemene conclusie was dat het zicht bijzonder was meegevallen, dat ondanks het wegblijven van een zonnetje de objecten goed waren te zien, dat het bekijken van vestingwerken uit de lucht een zeer bijzondere belevenis is en dat men veel had genoten binnen zulk een kort tijdsbestek.

Deze tocht kan gemakkelijk worden herhaald en wordt degenen, die nu verstek lieten gaan, warm

aanbevolen. De mogelijkheid om een andere combinatie van vestingen uit de lucht te bezoeken bestaat zeker.

W.F.K.E.

N.B. Herhaling van deze vliegtocht is mogelijk bij een minimum deelname van 10 personen. Ook andere routes kunnen worden samengesteld.

V A R I A

Verslag van het bezoek aan de Tentoonstelling "Versterkt Antwerpen" op zaterdag 24 oktober 1970

Vrijwel dadelijk na de vliegtocht over de vestingsteden, begaven de ondergetekende en zijn echtgenote zich naar het gebouw van de Vlaamse Toeristenbond op de St.Jakobsmarkt te Antwerpen.

De tentoonstelling was opgezet in een ruime overzichtelijke zaal met een goede verlichting. Getoond werden oude gravures en tekeningen van de vesting Antwerpen, zowel van de Spaanse tijd als die uit de tijd van Brialmont, een schilderij van het Zuidkasteel (bij ons beter bekend als de Citadel) vervaardigd vlak voor de afbraak, Genie-registers, een model van de Blauwe toren (gemaakt van daarvan afkomstig balkhout), gewone foto's en luchtopnamen. De laatste betroffen o.m. de thans nog bestaande forten II t/m VIII, waarvan de meeste nog gaaf zijn en nog in militaire handen verkeren. Zij behoorden tot de buitenste verdedigingskring. Het zijn (uiteraard) polygonale werken.

Van de stadspoorten, die inmiddels alle gesloopt

zijn (de noodzaak hiervan werd in vele gevallen betwijfeld) waren zeer duidelijke foto's en tekeningen aanwezig. Al waren het geen toonbeelden van fraaie architectuur, sommige bepaald lelijk door een overmaat aan ornamentiek en/of slechte vormgeving, het moet worden betreurd dat er niets meer dan een herinnering van over is.

Al met al was de tentoonstelling belangwekkend en zeer goed verzorgd. Het is te hopen, dat zij bij het publiek zal hebben aangeslagen.

W.F.K.E.

Vestingwerken als kleine natuur-reservaten

Van onze correspondent dr J.S. van Wieringen te Geldrop mochten wij een (weliswaar niet in zijn Stichting-functie opgesteld, maar daarom niet minder) gewaardeerd excursie-rapport ontvangen, dat wij ook voor onze begunstigers interessant achten omdat het duidelijk de betekenis doet uitkomen van hetgeen in artikel 2 onzer statuten (zie blz. 2 van dit verslag) is gesteld over vestingwerken als "natuurmonumenten".

Excursierapport

Provincie: Noord-Brabant

Gemeenten: Giessen, Werkendam

Kaartblad: 44E, 44F

Terrein : Fort Giessen

Fort Altena (Uppelse Dijk)

Fort Steurgat

Datum : 11 december 1970

Waarnemers J.S. van Wieringen (St. Menno van
Coehoorn)

D.R. Veenhuizen

J.W.C. Entrop.

De forten werden onderzocht op overwinterende vleermuizen, de geschiktheid als overwinterings-

plaats voor deze dieren en het voorkomen van vogels, speciaal uilen en torenvalken.

Fort Giessen

Bastionvorming, vrij klein fort, omgeven door een gracht. Langs de gracht een rij wilgebomen en een meidoornhaag, waarin veel oude nesten van lijsters, kneuen en andere kleine zangvogels. Verspreid over het fort een aantal oude vlierstruiken.

Het fort wordt beweid met schapen.

Op het fort staan drie, met aarde bedekte, gebouwen die goed onderhouden worden. Van binnen worden ze goed schoongehouden en gewit. Ze zijn als militaire opslagplaatsen in gebruik.

Het fort wordt permanent bewaakt (fortwachter met hond).

In het grootste gebouw B werden in een lichtgang twee *Grootoorvleermuizen* (*Plecotus auritus*) in winterslaap aangetroffen. Ook hier werd vrij veel mest van *Dwergvleermuizen* (*Pipistrellus pipistrellus*) gevonden.

In het oostelijk gebouw bleek enige jaren geleden een kerkuil gehuisd te hebben. In de gracht werden enige tientallen Meerkoeten, enkele Waterhoentjes en Wilde Eenden gezien.

Het fort is geschikt als winterverblijfplaats voor vleermuizen, maar wordt waarschijnlijk nog te intensief gebruikt en schoongehouden om grotere aantallen te herbergen.

Fort Altena

Vrij groot, langgerekt fort, gelegen direct ten oosten van de rijksweg Gorinchem-Breda. Voor de aanleg van deze weg is een klein deel van het fort gesloopt.

Het is een, in landelijk opzicht, zeer mooi fort met een fraaie rij knotwilgen langs de brede gracht en verspreide bomen (linden, platanen, kastanjes) op het terrein.

Naast een vijftal oude gebouwen staan er ook een aantal bunkers uit 1940, wat nieuwe opslagplaatsen en enkele houten loodsen.

Behalve het oude torenfort in het centrum (afgekeurd) wordt het fort als opslagplaats gebruikt.

Het wordt permanent bewaakt (fortwachter met hond).

De gebouwen worden goed onderhouden, gewit en schoongehouden.

Het gras op het terrein wordt jaarlijks gemaaid.

In de gebouwen werd slechts één *Snorvleermuis* (*Selysius mystacinus*) in winterslaap aangetroffen, en wel in het oude torenfort. Vooral dit gebouw lijkt op het oog zeer geschikt als verblijfplaats voor vleermuizen.

In de kelders, waar bij het bezoek \pm 30 cm water stond, werden geen vleermuizen aangetroffen, wel veel padden en bruine kikvorsen. In deze kelders komt men vrijwel nooit, zodat hier voldoende rust heerst.

Volgens de fortwachter, de heer Strengholt, die zeer geïnteresseerd is in het dierenleven op het fort, heeft in een knotwilg in 1970 een paar *Steenuilen* met succes twee jongen grootgebracht. Ook ziet hij regelmatig een grotere uilensoort, die 's avonds op het fort rondvliegt. Op een zolder van een oude houten loods werden oude braakballen en mest van een *Kerkuil* aangetroffen.

Volgens mededeling van de heer Strengholt heeft in de zomer van 1970 een *Torenavalk* in de omgeving van het fort gebroed. In de gracht broedde ook een paartje *Futen*. Bij het bezoek werden op de gracht een 75-tal *Meerkoeten* en een *Dodaarsje* gezien.

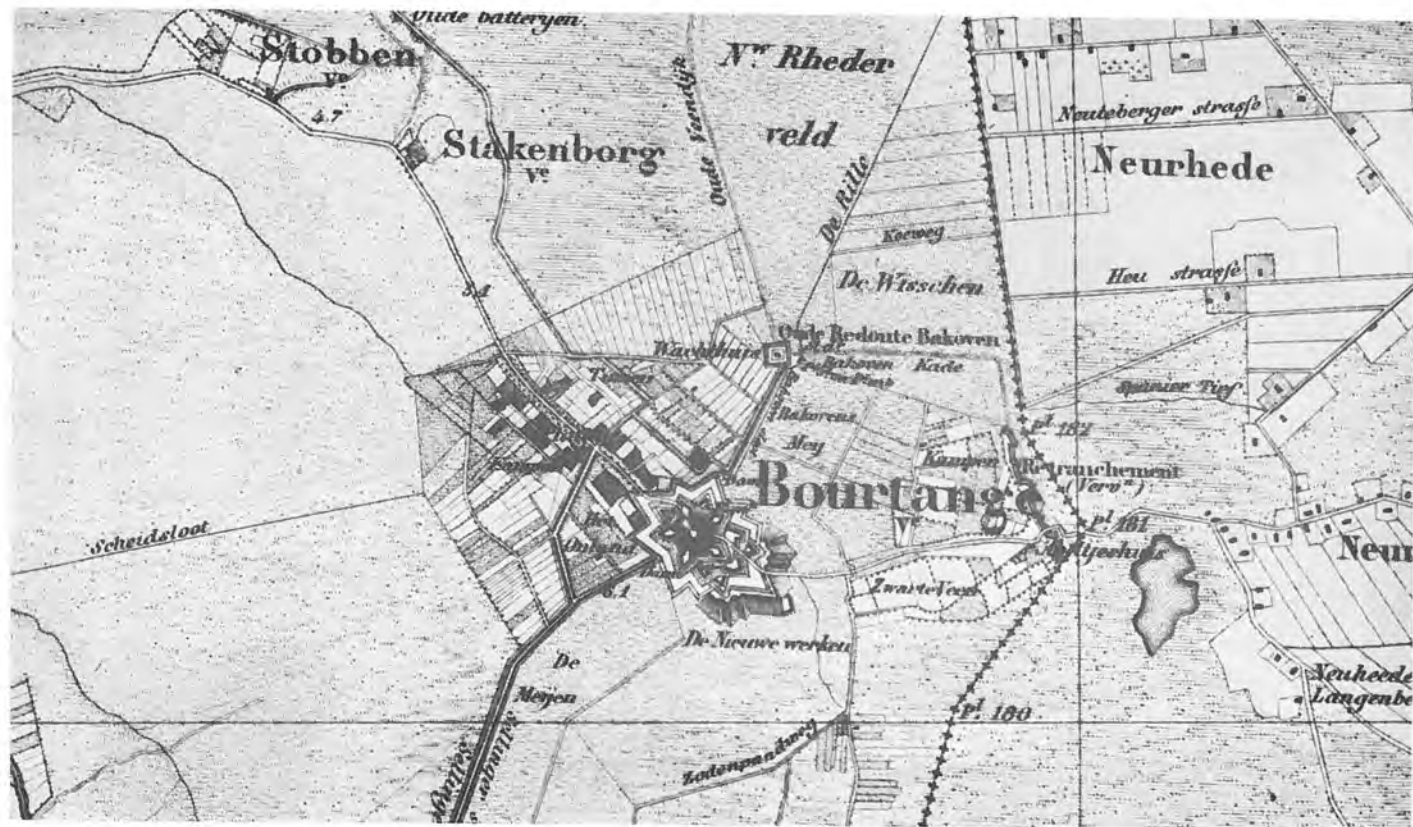
Fort Steurgat

Dit fort, dat thans in handen is van Rijkswaterstaat, werd alleen oppervlakkig bekeken. De gebouwen zijn in verband met een daarin aanwezige commandopost hermetisch afgesloten en ook voor vleermuizen ontoegankelijk.

Rond de gracht staan plaatselijk mooie oude

HEUSDEN. Restauratie van de vesting. Van links boven tot rechts beneden :
Afb. 1 Zuider-, Wester- en Noorderbastion. (Grontmij-Foto-Filmdienst.)

Afb. II Fragment - Stafkaart 1 : 50.000. Blad 13. Bourtagne.

Luchtfoto 1957, met ingetekende vestingwerken uit kavellijnen herleid.

Afb. III

Top. Dienst, Delft. Cliché K.N.O.B.

Het kasteel Loevesteyn met driehoekige omwalling,
ca. 1634.

(N. J. Visscher. Ducatus Geldriae)

Afb. IV A

(Bodel Nijenhuis 9 - 9)

Fragment van een kaart van Wicheringe, ca. 1630 (atlassen van Blauw en Janssonius), waarop 3 van de 4 redouten aan de Pekel A.

Afb. IV B

(Bodel Nijenhuis 46 - 13)

knotwilgen en een meidoornhaag.

Fort Bakkerskil kon, in verband met afwezigheid van de fortwachter, niet bezocht worden.

ONTVANGEN JAARVERSLAGEN

Algemene Vereniging voor Vreemdelingenverkeer.
Kon. Ned. Heidemaatschappij.
Ned. Cultuurhist. Instituut te Pretoria (R.S.A.)
Ned. Kastelenstichting.
Oudheidkundige Kring "De Oranjeboom" te Breda.
Prins Bernhard Fonds.
Prov. Gen. van K. en W. in de Prov. Noord-Brabant.
Rijks Planologische Dienst.
Simon Stevinstichting, België.
Staatsbosbeheer.
Stichting Historisch Boerderijonderzoek.
Stichting Ned. Leger- en Wapenmuseum
"Generaal Hoefer" te Leiden.
Stichting "Oud Drenthe".
Stichting Recreatie.
Stichting Vrienden van de Vesting Naarden.
Vereniging "Hendrick de Keyser".
Vereniging "De Hollandsche Molen".
Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

ONTVANGEN PERIODIEKEN

- Brabantia*, Prov. Gen. K. en W. in Noord-Brabant.
Bulletin en Nieuws Bulletin van de K.N.O.B.
Bulletin, Stigting Simon van de Stel, Pretoria.
Heemschut, Bond Heemschut
Maasgouw, Limb. Gesch.- en Oudheidkundig
Genootschap
Mars et Historia, Ned. Ver. voor Militaire
Historie.
Natuur en Landschap, Contact Comm. voor Natuur
en Landschapsbescherming.
Ons Leger, Kon. Vereniging "Ons Leger".
Verkeerstechniek, A.N.W.B.
Recreatievoorzieningen, A.N.W.B.

MEDEDELINGEN OVER HISTORISCHE VESTINGWERKEN

F R I E S L A N D

DOKKUM (Atlas I, 2a, blz 7, nr. II)

In verband met plannen voor restauratie van dwingers waarover in het jaarverslag 1969 werd gesproken, heeft de Stichting de gemeente desgevraagd van advies gediend en kon in algemene zin met haar plannen worden ingestemd. Enkele bezwaren werden ter kennis gebracht van de autoriteiten, waarmede in hoofdzaak wel rekening is gehouden.

De afwerking zal dezerzijds met belangstelling worden gevolgd.

G E L D E R L A N D

BUREN (Atlas II, 2e afl., blz 4, nr. VI)

Van de annexatieplannen die deze stad bedreigen werd met bezorgdheid kennis genomen. Terzake werd contact onderhouden met de Bond Heemschut.

DOESBURG (Atlas II, 2e afl., blz 5, nr. VIII)

Naar uit waarneming ter plaats is gebleken zal bij wegomlegging tussen Drempt en Doesburg het nieuwe weggedeelte ruim 700 m van de Hoge Linie verwijderd blijven, zodat geen aantasting is te duchten (zie ook vorig jaarverslag).

ELBURG (Atlas II, 2e afl., blz 7, nr. X)

Medewerking werd verleend om plannen van de plaatselijke V.V.V. zodanig te richten, dat van een verantwoorde inpassing der historische verdedigingswerken in de recreatieprojecten kan worden gesproken. Het ligt in de bedoeling het bolwerk "Nederlands bergje" te restaureren.

GROENLO (Atlas II, 2e afl., blz 8, nr. XII)

De bij het graafwerk te voorschijn gekomen resten van een stadsmuur uit de tijd van Karel V werden in ogenschouw genomen. De binnenzijde van de uit baksteen opgetrokken muur bleek met turven of plaggen te zijn versterkt. De fragmenten zijn gefotografeerd en in tekening gebracht (zie ook vorig verslag).

LENT, Forten bij - (Atlas II, 2e afl., blz 26, nr. 8 a-b)

Fort Beneden-Lent zal vermoedelijk in overheids-handen overgaan. Fort Boven-Lent wordt door Do-meinen te koop aangeboden. Van particuliere zijde bestaat belangstelling. Beide objecten zijn niet-beschermd monumenten.

WESTERVOORT (Atlas II, 2e afl., blz. 32, nr. 16b)

De minister van C.R.M. - mede gehoord onze Stichting - heeft geen bezwaar gemaakt tegen de vergraving van een strook grond ter verbetering van de oprit naar de IJsselbrug. Het overblijvend gedeelte van het fort zal op behoorlijke wijze moeten worden afgewerkt. De gemeente Arnhem is uitgenodigd haar plannen t.a.v. het noordelijk deel van het fort te openbaren.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE (Atlas III, 1e afl., blz 13 e.v.)

NAARDEN, Vesting - (Atlas III, 2e afl., blz 14 nr. XI a-b)

In het verslagjaar is de restauratie van de be-kledingsmuren gevorderd tot het bastion Promers, van de saillant tot aan de Utrechtse Poort. Een verzoek van het "Jeugd-centrum", dat een deel van de kazerne Promers in huur heeft, om een gedeelte van de borstwering in de linker lage flank van het bastion te verlagen, teneinde

ter plaatse een gezellig zitje te creëren, werd door het dagelijks bestuur ongewenst geacht. Aan de instantie van de Rijksgebouwendienst, waardoor de restauratie wordt verricht, is medegedeeld dat bedoelde lage flank in de oorspronkelijke toestand van pl.m. 1875 moeten worden hersteld.

Uit het Jaarverslag van de Stichting Vrienden van de Vesting Naarden blijkt, dat het zich steeds uitbreidende "Vesting-Museum", bij voortdurende belangstelling van het publiek heeft. Jaarlijks zijn dit er pl.m. 16.000.

Aan het Dortsmanplein staat een v.m. Kantinegebouw uit 1880, dat door Domeinen is onderverhuurd aan het z.g. Hulpfonds "Wij Komen". De Dienst der Domeinen te Haarlem vroeg aan de Minister van C.R.M. de accommodatie te mogen vergroten door het doen aanbrengen van een vleugel.

Het dagelijks bestuur verklaarde zich tegen deze uitbreiding, aangezien dit voor afbraak bestemde gebouw, dat het vrije uitzicht op de wal en de kazerne Promers sterk hindert, dan waarschijnlijk nooit meer zal worden opgeruimd.

Aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Beheerder van de vesting is verzocht, de zo belangrijke afkalfing van de gronddekking, van een der gebouwen in het ravelijn voor de Utrechtse Poort, te willen doen herstellen.

Gevreesd moet worden dat anders binnen afzienbare tijd het muurwerk van het betreffende gebouw zal komen bloot te liggen.

Nogmaals, is in een schrijven aan de Dienst der Domeinen te Haarlem, met afschriften aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Beheerder van de Vesting, gepleit voor het doen opruimen van een tweetal loodsen.

Het betreft een oude voertuigenloods op het voorplein van de kazerne Oranje en een dito, van oudere datum, links naast de Utrechtse Poort.

Het dagelijks bestuur is van oordeel dat beide obstakels op hinderlijke wijze het binnenaanzien van de vestingwerken schaden.

*RIJNAUWEN, Fort bij - (Atlas III, 1e afl.,
blz 21, nr. 24)*

Mede om financiële redenen is in de feitelijke situatie geen wijziging ingetreden (zie ook vorig verslag).

U T R E C H T

(excl. de werken van de Nwe. Holl. Waterl.)

*UITHOORN, Fort bij - (Atlas III, 1e afl.,
blz 26, nr. 8, v.m. Stelling van Amsterdam)*

De Dienst der Domeinen heeft de minister van C.R.M. gevraagd of er bezwaar bestaat tegen verkoop bij openbare inschrijving van het fort De Kwakel bij Uithoorn.

De gemeente is gegadigde, maar niet in staat de gevraagde som van f 200.000,- op te brengen. Het bestuur zou het fort graag in handen der gemeente zien; lukt dat niet, dan zal toch bij verkoop moeten worden bedongen dat het werk intact blijft. Het bestuur blijft de gang van zaken volgen.

N O O R D - H O L L A N D

*KUDELSTAART, Fort bij - (Atlas III, 2e afl.,
blz 30 e.v., v.m.
Stelling van Amsterdam)*

Is nog in militair beheer. Een ontsierende loods blijkt buiten medeweten van de Stichting te zijn aangebracht t.b.v. Vafamil (Vacantie-faciliteiten-militairen).

Aan de landzijde is de loods niet zichtbaar. Wél van de waterzijde. Daar zal wat groen worden aangebracht als maskering.

SPAARNDAM, Forten om en nabij -
(Atlas III, 2e afl., blz 31 rrs 18
en 19, v.m. Stelling Amsterdam)

Tijdens een voorbespreking met mej. ir G.J. Hardonk van de afdeling Stadsontwikkeling van Openbare Werken Haarlem hebben de ondervoorzitter en ons hoofdbestuurslid De Lagh een uiteenzetting gegeven van de verlangens onzer Stichting met betrekking tot de talrijke in dit - "recreatiegebied Spaarnwoude" - gelegen fortificaties. Toegezegd werd dat de Stichting t.z.t. tijdig in de plannen zal worden gekend.

DEN HELDER (Atlas III, 2e afl., blz 34 e.v.)

KIJKDUIN, Fort bij - (idem blz 38, nr. 11)

Het fort Kijkduin verkeert in slechte staat. Tijdens de 2e wereldoorlog heeft de bezetter het bovenste deel van de zanddekking van het metselwerken reëit vervangen door een laag beton. Deze is gaan werken, en heeft de keermuren, welke het bovenste deel van de buitenmuren van het reëit bekronen, grotendeels losgescheurd en naar buiten gedrukt. Herstel van de oude toestand zou grote kosten medebrengen. De kustlijn bij het fort schuift reeds lange jaren geleidelijk terug. Een landwaartse verplaatsing van de zeekering is opnieuw onvermijdelijk. Daarbij zal het binnentalud van de nieuwe zeekering gaan reiken tot omstreeks de voet van het reëit. Het dagelijks bestuur ziet tot zijn leedwezen geen reële mogelijkheden van een herstel van het fort.

In het kader van de Deltawerken zal de zeekering beoosten het fort Oostoever moeten worden verhoogd. Daarbij zal een deel van de fortgracht

moeten worden gedempt.

Enige ontwerpen voor structuurplannen in het gebied van het landfront van de stelling gaven het dagelijks bestuur geen aanleiding tot het naar voren brengen van bezwaren.

TEXEL, de Oude Schans (Atlas III, 2e afl., blz 40, nr. 24)

De ondervoorzitter heeft namens de Bond Heem-
schut en onze Stichting op een vergadering -
belegd door het gemeentebestuur - bezwaren ge-
maakt tegen de bouw van een hotel in de polder
Ceres. Het zou een lelijke aantasting betekenen
van de naar het water gerichte Oude Schans, die
de voormalige reede van Texel moest beveiligen.
Het bestuur blijft in deze waakzaam.

Z U I D - H O L L A N D

BRIELLE (Atlas IV, 1e afl., blz 2 e.v., nr. III)

Er is een ontwikkeling gaande die doet verwach-
ten dat inderdaad met restauratie op grote schaal
zal worden begonnen (inmiddels - 1971 - heeft de
Prov. Waterst. Zd.-Holl. opdracht gekregen en
onze Stichting benaderd voor adviezen).

EVERDINGEN, Fort bij - (Atlas IV, 1e afl., blz 33, nr. 39).

Naar de adjunct-secretaris mededeelde heeft een
bespreking plaatsgevonden tussen een deputatie
van het ministerie van Defensie en de Rijksdienst
voor de Monumentenzorg over een mogelijke aantas-
ting van het op de monumentenlijst voorkomende
fort Everdingen. Het betreft een beoogde ver-
plaatsing van de Explosieven Opruimingsdienst
van Culemborg naar Everdingen. E.e.a. zou moeten
leiden tot gedeeltelijke vergraving van de zuid-
westelijke courtine en het plaatsen van diverse
gebouwen. Het dagelijks bestuur nam van een en

ander met zorg kennis. De voorzitter neemt contact op met de E.A.I. te 's-Gravenhage.

GOEDEREDE (Atlas IV, 1e afl., blz 9, nr. IX)

De Rijkswaterstaat wil de in de duinen aanwezige Duitse bunkers verwijderen, aldus een mededeling van de heer J. Breen. Het bestuur is van mening dat de belangen van de zeewaterkering moeten prevaleren.

VIANEN (Atlas IV, 1e afl., blz 26, nr. XXIII)

De ondervoorzitter heeft in verband met een ingediend bezwaarschrift n.a.v. een bestemmingsplan centrum Vianen, intensief contact gehad met het gemeentebestuur. Bereikt is, dat een beoogde storende doorbraak door de stadsmuur (Achterstraat-Buitenlandpoort) nu op een minder storende plaats aan de noord-oostzijde is geprojecteerd. Ook de gedeeltelijke bebouwing van het kasteelterrein blijft achterwege.

DE WIERICKERSCHANS, Fort - (Atlas IV, 1e afl., blz 37, nr. 17)

Op 22/9 hebben enige leden van het dagelijks bestuur tesamen met de heer Deelder van het Staatsbosbeheer, ons hoofdbestuurslid ir Overdijkink, en de heren Bardet en de Jong van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een bezoek aan de schans gebracht. De problemen zijn tweerlei.

1. Wat moet met de leegstaande gebouwen gebeuren die restauratie behoeven.
2. Mag het gras op de taluds worden vervangen door een andere beplanting die minder kosten van onderhoud vergt?

Men is algemeen van oordeel dat de buitentaluds in geen geval mogen worden aangetast. Over de gebouwen is een deskundig rapport opgesteld. Zodra een oplossing is gevonden voor de kwestie van de beplanting zal de vragensteller, kolonel J. Sneep, Genie-commandant te Amsterdam worden

ingelicht.

N O O R D - B R A B A N T

BERGEN OP ZOOM

Tot voldoening van het bestuur is aan het bestemmingsplan "Het Ravelijn" de goedkeuring van G.S. onthouden. Teneinde adviezen te kunnen geven voor een verantwoord gebruik van het ravelijn heeft de adviseur, de heer Spanjaardt Speckman, op zich genomen te speuren naar oude tekeningen, die een beeld geven van de oorspronkelijke toestand.

Tegen een slechts zeer geringe aantasting van de op de monumentenlijst voorkomende "Waterschans" i.v.m. havenwerkzaamheden heeft het bestuur gemeend géén bezwaar te moeten maken.

GEERTRUIDENBERG

Naar is vernomen bestaan plannen voor de aanleg van een grote jachthaven, plaats biedend aan 500 schepen. De gracht zou aanmerkelijk moeten worden verbreed. De plannen, waaromtrent bij het bestuur enige zorg bestaat, lopen nog. De voorzitter zal contact opnemen met het gemeentebestuur. Inzage der plannen zal worden gevraagd.

GRAVE

In verband met de verbetering der waterhuishouding, onder leiding van de Kon.Ned.Heide Mij., waarbij ook de vestinggracht is betrokken, heeft het bestuur dr Van Wieringen verzocht (als correspondent voor rayon XV) contact te houden, hetgeen geschiedt.

*RAAMSDONK, Lunet aan de Donge
(Zie vorig verslag, blz 41)*

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg acht de restauratie van deze lunet niet urgent. Gelet

op de beperkt ten dienste staande middelen, heeft het Rijk voor deze restauratie voorlopig geen gelden beschikbaar.

WOUDRICHEM

Ons hoofdbestuurslid Antoni heeft medegedeeld dat de Bond Heemschut i.v.m. zijn zestig-jarig bestaan in 1971 wil streven naar een algehele restauratie van de kern van Woudrichem, waarbij - naar mag worden aangenomen - ook iets aan de vestingwerken zal worden gedaan. De ondervoorzitter zal contact houden met de Bond Heemschut.

De annexatieplannen t.a.v. deze gemeente worden betreurd.

L I M B U R G

MAASTRICHT

De aandacht van het gemeentebestuur is gevestigd op de slechte toestand waarin de Hoge Fronten verkeren. Gevraagd is de overtollige begroeiing te verwijderen bijv. door werk in D.A.C.W.-verband. Het bestuur blijft hierop attent.

SITTARD

Op uitnodiging van het gemeentebestuur hebben de voorzitter en de ondervoorzitter een bezoek aan de stad gebracht en met vertegenwoordigers van het gemeentebestuur een rondgang gemaakt om de stadswal. Een belangrijk stuk van de wal met een vóórliggende groenstrook (de oude gracht) is nog intact, hetgeen een unieke wandeling om de oude stadskern oplevert.

Het bestuur zal een aanvraag tot het verkrijgen van subsidie voor restauratie t.z.t. krachtig ondersteunen.

BIOGRAFISCHE NOTITIES
OVER Mr. ADRIAAN ANTHONISZ.
SUPERINTENDENT DER FORTIFICATIËN

Vóór zowel als na de wisseling der XVIIe en XVIIe eeuwen heeft in de Nederlanden, zuid, zowel als noord de kunst van het aanleggen en uitbouwen van vestingwerken een grote vlucht genomen en er zijn in die tijd vrij wat deskundigen opgestaan, die zich met goed gevolg op deze oude wetenschap in vernieuwde vorm hebben kunnen toeleggen.

Een onder hen heeft zonder twijfel op dit gebied wel op bijzondere wijze uitgeblonken, namelijk de Alkmaarse burgemeester Mr. Adriaan Anthonisz. Over de waarlijk kolossale arbeid, die deze figuur van betekenis gedurende zijn leven heeft verricht zijn wij door de bestaande literatuur, ofschoon deze zeer verspreid is, tamelijk goed ingelicht, maar des te minder is zulks het geval ten opzichte van zijn persoonlijke omstandigheden. Dikwijls wordt hij volstrekt ten onrechte met de bijnaam "Metius" aangeduid; dit is echter een naam geweest, die uitsluitend door zijn zoons gevoerd werd. En hierop voortfantaserende heeft men het zelfs bestaan 's mans herkomst uit de stad Metz af te leiden. Ware die veronderstelling juist geweest, dan nog zou de verlatinisering tot "Metsius" en zeker niet tot het woord "Metius" (dat met Metiri of meten samenhangt) geleid hebben!

Mr. Adriaan Anthonisz, die Alkmaarder van geboorte was - hij werd immers bij herhaling als "Alcmariensis" aangeduid - was de zoon van Anthoenis Heertgisz., die in een getuigen-verklaring, afgelegd voor de plaatselijke notaris Frans van Teylingen op 13 maart 1557, genoemd wordt als reeds tal van jaren aldaar uitoefenende "zeer vlijtich ende geryffelicken" de stedelijke functie van "Waechmeester van de Coninklijke Majesteits Waege" en die in de Grote- of St.Laurenkerk te Alkmaar begraven werd in augustus

(tussen 3 en 13) 1574. Heertgisz. had in 1543 van de stad een lening ontvangen van 400 ponden om ter plaatse een zoutkeet te bouwen; hij moet een vermogend man zijn geweest, want in zijn tijd behoorde hij tot de belangrijkste ingelanden van de Zijpe en Hazepolder. Niet alleen, dat hij over een groot grondbezit beschikte, ook spande hij zich zeer in voor de herbedijking van de Zijpe, welke in 1570, kort voor de overstromingsramp haar voltooiing verkreeg. Na zijn overlijden moest zijn nalatenschap beneficiair aanvaard worden door zijn beide kinderen: de zoon Mr. Adriaan en zijn dochter Brechtgen Thonis.

De sterktebouwmeester is gehuwd geweest met Swij Dircksdochter, wier begrafenis op 29 januari 1612 in bovengemelde Alkmaarse Grote Kerk staat aangetekend; zij moet de dochter zijn geweest van Dirck (van Brederode) en Adriana Dirckcx, in verband waarmede zij een volle nicht geweest moet zijn van de bekende bedijker van de Zijpe en octroiënt van de Wieringerwaard, de grootgrondbezitter Adriaen Maertsz. Coetenburch (die in 1562 geboren was).

Zelf was Mr. Adriaan Anthonisz. zéker niet in 1527 zoals bij herhaling beweerd is, maar ten rechte in 1541 geboren, gelijk wij uit drie verschillende door hem bij notariële akten gedane opgaven (14 juni 1608; 11 juni 1614 en 23 maart 1615) stellig wel als juist mogen aanvaarden. De eerste functie welke hij verkregen heeft was die van landmeter in welke hoedanigheid hij in de loop der tijden tal van plans heeft afgeleverd. Tot het oudste werk van zuiver "civiele" aard van deze "Alcmarianus juratus et per celeberrimam regiae majestatis in Hollandia curiam admissus geometra" moeten genoemd worden kaarten van de hermeting van het grafelijk kasteel Nijenburg onder Oudorp c.a. van 1566, van de opneming van de zeehaven van Edam van 1567, van de Bergermeer, 1568. Van later tijd zijn een kaartboek van het Alkmaarse Gasthuis, en van de Zeven

Getijden van het Alkmaarse Papengild, kaarten van de Vroonermeer bij Oudorp en diverse kaarten van de Zijpe zowel als van de Wieringerwaard. De meeste bronnen stellen in navolging van elkan- der de dood van de ingenieur op het jaar 1607, doch, zoals hierboven reeds gebleken is, deze berichten zijn volstrekt uit de lucht gegrepen. Na gedurende zijn leven lange tijd aan de noord- zijde van de Langestraat te hebben gewoond is hij uit zijn huis te Alkmaar in de Papestraat of Doelestraat overleden en op 20 december 1620 in de Grote Kerk begraven. Op zijn graf werd een zerk geplaatst die van een gevierendeeld wapenschild voorzien was met in 1. een drietal concentrise cirkels; in 2. een klimmende leeuw naar links; in 3. een monogram samengesteld uit de drie hoofdletters M, A en A (Mr. Adriaan Anthonisz.) en 4. drie wassenaars, 2 en 1. Blijkbaar betroffen 1. en 3. hiervan hemzelf en sloegen de kwartierwapens sub 2. en 4. op zijn echtgenote, waarbij dan de leeuw op Brederode betrekking kan hebben gehad en de wassenaars op haar moeder. De zerk, die in het oostelijke vak van het schip in de viering lag, is helaas ver- dwenen; het graf bevond zich vlak naast dat van de erven van jr. Jorden van Foreest.

In zijn geboortestad heeft Mr. Adriaan Anthonisz. zich met de zoutziederij bezig gehouden. Zo wordt hij in een akte van 26 mei 1607 in hoedanigheid van zoutzieder genoemd als één van de beide dekens van "de ghemeene panluyden". Alleen in het jaar 1597 is hij lid van de schepenbank ge- weest; aan deze korte diensttijd is het waar- schijnlijk wel te wijten, dat in de plaatselijke verzameling van schepenzegels zijn ambtszegel niet bewaard is. Tot zijn dood is hij lid van de Vroedschap gebleven, terwijl hij in het tijdvak 1582-1601 meermalen als burgemeester heeft ge- fungeerd. Van 22 oktober 1596 tot zijn overlijden diende hij als hoofdingeland van de Zijpe en Hazepolder, bij de herbedijking waarvan hij ook als heemraad een belangrijke rol heeft gespeeld.

Hij was daarbij destijds dan ook zeer sterk belanghebbend want in gemeenschap met Jan Leenerts te Amsterdam en Albert Jansz. schansmeester te Purmerend (in een akte van 14 juni 1608 als "oud-schansmeester" aangeduid) bezat hij onder die bedijking behalve 70 morgen en 581 roeden in de kleine polder L. bovendien nog 57 morgen en 456 roeden aan secundaire gronden in de kleine polders of onderafdelingen K. en T. alsmede een boeren-behuizing. Geen wonder overigens, dat hij mede-deelhebber werd bij de bedijking van de Wieringerwaard, waarin zijn neef Coetenburch (zie boven) octroiant is geweest. Hij moet ook bij deze geheel nieuwe onderneming een post van grote betekenis hebben bekleed en ook daar heeft hij van den beginne af gefungeerd als hoofdingeland zowel als heemraad. De voor het octrooi van de Wieringerwaard noodzakelijke demonstratieve kaarten waren van zijn hand en het zou wel ten zeerste verwonderlijk zijn wanneer hij het niet geweest was, die het beloop van de ringdijk voorzover deze zeedijk zou worden, had ontworpen. Zulks aangezien het grondplan van de polderdijk hier de vorm van een nagenoeg gelijkzijdige vijfhoek heeft verkregen: een overigens al heel zeldzaam voorkomend figuur in deze en een figuur zoals men eigenlijk alleen van een vestingbouwkundige zou mogen verwachten.

Zijn eerste en tevens zeer belangrijke handeling op militair gebied viel in het jaar 1573. Hij heeft toen op last van 's Prinsen gouverneur in het Noorderkwartier jr. Dirk Sonoy de leiding genomen bij het stellen van de inundatie van de Zijpe om de Spaanse aanslag op de stad Alkmaar doeltreffend te bemoeilijken. Omstreeks diezelfde tijd en ook in het volgende jaar - toen onder leiding van jr. Charles Boisot als commissaris over de Alkmaarse fortificatie - heeft hij zich op dit terrein bezig gehouden met de uitleg dier stad aan de Voormeer.

Na hier bekendheid verworven te hebben kwamen

allengs de opdrachten voor vestingbouw en -herstel van alle zijden los. Naar tijdsorde moge ik hier een summier gehouden reeks van zijn be-moeiingen laten volgen:

Hoorn, 1576: de wallen om het kasteel van Muiden, 2 augustus 1577; Utrecht, 1577-1584; Amsterdam, 1578-1586 en 1593-1597; Naarden, 4 maart 1579, tezamen met Thomas Thomasz.; Kampen, 6 juli 1579; Gorinchem, 1579-1590; Coevorden, 1580; Stavoren na de verovering op Rennenberg op last van de Prins versterkt, 1581; Hasselt in Overijssel, april 1583 (Mr. A.A. moest zich met spoed naar de stad begeven "ende van de zelve stad oculaer inspectie nemen en eenige patrone tot 2 off 3 macken"; gelijk de Raad van State gelastte); Tiel, 1584; Willemstad, 1585; Woudrichem, 1585/6; Goes, 1586; Zwolle 1586-1590; Harderwijk, 1586-1597; op het Eiland Huisduinen voor Den Helder en op Vlieland 15 juli 1588; Wijk-bij-Duurstede, 1589; Fort aan de Vaart (Vreeswijk) maken van een reparatie-bestek, 1589; Bellingwolde, 1593; Bourtange, 1593; Doesburg, 1593; Amersfoort, 1594; Deventer, 1594-1597 en Zalt-Bommel, 1596. Toegevoegd hieraan kunnen nog worden: Elburg, Harlingen, Breda, Schenken-Schans, Lingen en Ostende, ja zelfs valt hierbij te vermelden, dat de ingenieur zich heeft bezig gehouden met het vraagstuk van de vernieuwde uitmonding van de Rijn bij Katwijk.

Zonder overdrijving kan ook met het oog hierop worden verklaard, dat Mr. Adriaan Anthonisz. de voornaamste militaire ingenieur uit de aanvangs-jaren van het Staatse tijdvak is geweest, een man, die sedert het begin van de opstand tegen Spanje tot in hoge ouderdom uitnemende verdiensten voor de geünieerde Provinciën heeft gehad. In zijn tijd is de erkenning daarvan van overheidswege hem niet onthouden: aanvankelijk voerde hij de titel van fortificatie-meester op een jaartractement van 300 ponden, verhoogd met 25 stuivers per dag op dienstreizen (resolutie van 4 juli 1579 en 18 maart 1580), maar bij de

resolutiën van 13 en 28 april 1584 werd hij superintendent van de fortificatiën van Holland en Utrecht op hetzelfde tractement, doch met 2 ponden daags op dienstreisen. - Slechts één zijner zoons, Mr. Anthony heeft zich op 's vaders functie toegelegd: hij bracht het behalve tot landmeter tevens tot ordinaris militair ingenieur.

Alkmaar, februari 1971.

Mr. J. Belonje

(Het hier met betrekking tot Mr. Adriaan Anthonisz. medegedeelde werd ontleend aan de zeer verspreide gedrukte literatuur en voorts aan archivalia uit het oud-rechterlijk-, notariëel- en oud burgerlijk stands archief van de gemeente Alkmaar.

In verband met de beschikbare ruimte werden de aanvankelijk opgenomen zeer talrijke noten hier gesupprimeerd.)

B E S L U I T

De inhoud van het jaarverslag over 1970 werd door het dagelijks bestuur goedgekeurd in zijn vergadering van 21 april 1971.

De secretaris,

H.A. TREU
's-Gravenhage.

B I J L A G E I

I. ADRESLIJST

Dagelijks Bestuur

Voorzitter:

W.F.K. Engelbrecht, Willem van Oranjelaan 11,
BREDA, tel. 01600-54588.

Ondervoorzitter:

Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 59,
HAARLEM, tel. 023-283806.

Secretaris:

H.A. Treu, Bachmanstraat 15,
's-GRAVENHAGE, tel. 070-112842.
(Tijdens bureau-uren: 070-512551).

Adjunct-secretaris:

Mr. P.J. van der Mark, De Poorterstraat 22,
's-GRAVENHAGE, tel. 070-240315.

Archivaris:

C.A. de Bruijn, Frans Halslaan 51,
OEGSTGEEST, tel. 01710-50184.

Penningmeester:

Jhr. Ir. Six van Wimmenum, Wally Moesweg 1,
LAREN N.H., tel. 02153-2077 (aftredend '71).

E. van Walree, Prinses Marielaan 5 b,
BAARN, tel. 02154-6594 (benoemd om op te
volgen in 1971).

Adviseur:

L.J. Spanjaerdt Speckman, Van Stienhovenstraat
13, 's-GRAVENHAGE, tel. 070-245135.

Postgirorekening:

nr. 63844 t.n.v. de Stichting te BAARN.

Hoofdbestuur

De leden van het Hoofdbestuur zijn:

krachtens art. 5a der statuten:

W.F.K. Engelbrecht, Willem van Oranjelaan 11,
Breda;

krachtens art. 5b der statuten:

J.H. Reinders, Burgemeester van Willemstad,
Kon. Wilhelminalaan 6, Willemstad;

krachtens art. 5c der statuten:

- J.L.H.A. Antoni, Rondeweg 13, Vught, aangewezen
door de Bond Heemschut;
- Drs. C.J.A.C. Peeters, Herengracht 378, Amster-
dam, aangewezen door de Vereniging
"Hendrick de Keyser";
- H.K. Duhoux, Merulaweg 9, Rotterdam, aangewezen
door het Ned. Instituut voor Ruimtelijke
Ordening en Volkshuisvesting;
- Mr. M.C. Bloemers, Haagweg 162, Rijswijk Z.H.,
aangewezen door de Vereniging tot behoud
van Natuurmonumenten;
- Ir. R. Meischke, Lohengrinstraat 22, 's-Graven-
hage, aangewezen door de Kon. Ned. Oud-
heidkundige Bond;
- Mr. J.Th. Bonnerman, v. Leyenberghlaan 137,
Amsterdam, aangewezen door Stad en Lande
Gooiland;
- Ir. C.A. Kuysten, Broekmolenweg 3, Rijswijk Z.H.,
aangewezen door de Kon. Ned. Toeristenbond
A.N.W.B.;
- Mr. Jan Korf, Parkweg 263, Voorburg, aangewezen
door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg;
- A.C. Paardekooper, c/o Pesthuislaan 7, Leiden,
aangewezen door het Ned. Leger- en Wapen-
museum
- Jhr. Ir. A.L. van den Brandeler, Mallemolen
55-59, 's-Gravenhage, aangewezen door de
Vereniging "De Hollandsche Molen";

krachtens art. 5d der statuten:

- Ir. S. Herweyer, c/o Maliebaan 21, Utrecht,
Directeur van de Cultuurtechnische Dienst;
Ir. J. Ligthart, c/o Prinsessegracht 23, 's-Gravenhage, Alg. secr. van het Kon. Instituut van Ingenieurs;
Ir. G. Memelink, van Ostadestraat 6, Arnhem, hoofd-inspecteur van de Kon. Ned. Heide-maatschappij;
C.J.A. Wijnaendts, van Heutzstraat 62, 's-Gravenhage, honorair-secr. van de Kon. Ned. Vereniging tot bescherming van Vogels;
L. Schothorst, Leuvenumseweg 2, Harderwijk, van de Rijks Planologische Dienst;

krachtens art. 5d jo. f der statuten:

- Dr. J. Belonje, Nassaulaan 39 (Postbus 107), Alkmaar;
R.J. Benthem, Prof. Reinwandtlaan 23, Utrecht;
P.B. Bouman, Hoofdstraat 4, De Lier;
C.A. de Bruijn, Frans Halslaan 51, Oegstgeest;
N.J.C. Cramer, Beethovenlaan 7, Naarden;
A.J. Gooszen, Kolflaan 7, Naarden;
L.J. de Lagh, Parklaan 51, Haarlem;
Mr. P.J. van der Mark, De Poorterstraat 22, 's-Gravenhage;
A.H. Mohr, Selterskampweg 4, Bennekom;
Ir. G.A. Overdijkink, Schubertlaan 14, Bilthoven;
Mr. H.E. Phaff, Joh.Verhulstweg 58, Bloemendaal;
Jhr. Ir. Six van Wimmenum, Wally Moesweg 1, Laren N.H.;
L.J. Spanjaardt Speckman, van Stienhovenstraat 13, 's-Gravenhage;
H.A. Treu, Bachmanstraat 15, 's-Gravenhage;
Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 59, Haarlem Z.;
E. van Walree, Prinses Marielaan 5b, Baarn;
Ir. H. Weezeman, Juliana van Stolberglaan 478, 's-Gravenhage;
J.J. de Wolf, Mezenlaan 19, Bussum.

De Studie-commissie:

Voorz.	L.J. Spanjaardt	Speckman
	's-Gravenhage;	(zie boven)
Secr.	C.A. de Bruijn	
	Oegstgeest;	(zie boven)
Leden	Dr. J. Belonje	
	Alkmaar;	(zie boven)
	A.H. Mohr	
	Bennekom	(zie boven)

(Overleden - in 1971 - het hoofdbestuurslid de heer W.A. van Ravestijn, 's-Gravenhage).

Correspondenten

Nr.	Rayon:	Naam en adres:
I	Prov. Groningen	Dr. G. Overdiep Petrus Campersingel 245 Groningen
II	Prov. Friesland	Jhr. E.C. Storm van 's Gravesande Harlingerstraatweg 29 Leeuwarden.
III	Prov. Drente	Mr. G.A. Bontekoe † Oost 56 Oosterwolde
IV	Prov. Overijssel	D.J. Reeskamp p/a Koestraat 6, "Het Oversticht" Zwolle
V	Veluwezoom, Lijmers, Overbetuwe	H. Stam Eusebiusbinnensingel 23 Arnhem
VI	Prov. Utrecht en Holl. Waterlinies	G. Koppert Jos. Haydnlaan 31 Utrecht
VII	Vesting Naarden e.o.	C.G. Scheffema Turfpoortstraat 39 Naarden

VIII	Noord-Holland ten noorden van het Noordzeekanaal	Dr. J. Belonje Postbus 107 Alkmaar
IX	Noord-Holland ten zuiden van het Noordzeekanaal, behalve de vesting Naarden en de N.H.W.L.	Ir. Ch.C. van der Vliet Anna van Burenlaan 59 Haarlem-Z.
X	Eiland Voorn-Putten	J. Klok Gem. Archivaris Brielle
XI	Prov. Zeeland, behalve Zeeuws-Vlaanderen	Mevr. mr. C. Kannegieter Oude Vlissingeweg 58 Middelburg.
XII	Zeeuws-Vlaanderen	R. Sloek Stationsstraat 22 Sas van Gent
XIII	Vesting Willemstad e.o.	W. Maris J.Azn. Achterstraat 20 Willemstad (N.-Br.)
XIV	Prov. Noord-Brabant West, behalve vesting Willemstad e.o.	Drs. R.J.G.M. van Hasselt Molenstraat 8 Roosendaal
XV	Prov. Noord-Brabant Oost, en Noord-Limburg, behalve Land van Weert	Dr. J.S. van Wieringen Papervooft 84 Geldrop.
XVI	Land van Weert	Mr. Stan Smeets Wilhelminastraat 47 Weert
XVII	Zuid-Limburg	L.J. Morreau Cannerweg 144 Maastricht
XVIII	Veluwe (behalve de Veluwezoom), Grebbelinie en Nederbetuwe	L.H. Postma Kweeklustlaan 7 Ede
XIX	De Oude Graafschap	W.P. Vemers Bornsestraat 120 Hengelo (O) (waarnemend)

Buitenlandse correspondent:

Rep. van Suid Afrika

Dr. Jan Ploeger

Crotsstraat 946, Rietfontein Pretoria S.A.

B I J L A G E I I

ATLAS HISTORISCHE VESTINGWERKEN IN NEDERLAND

De kopy van de aflevering Zuid-Holland kon in mei worden afgegeven bij de drukker. Eerst eind december kon deze de gedrukte exemplaren afleveren.

Herdruk van de uitverkochte afleveringen Overijssel, Gelderland, Utrecht en Noord-Holland zal plaatsvinden na een herziening waarbij zal worden overgegaan tot uitbreiding van het aantal afbeeldingen.

De afleveringen Groningen, Friesland en Drente zullen geheel moeten worden herzien, hetgeen veel arbeid zal vragen.

De bewerking van de aflevering Zeeland is ter hand genomen.

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN OP DE ATLAS VAN HISTORISCHE VESTINGWERKEN IN NEDERLAND

Aflevering Groningen

De 4 redouten of wachthuizen aan de Pekel A (zie afbeelding)

In de 17e eeuw vormden enerzijds een toen nog niet herdijkte uitloper van de Dollart, en anderzijds de uitgebreide Wildervankse venen bezuidwesten Winschoten een insnoering in de verbinding tussen Groningen en het gebied van de Eems. Dit acces werd doorsneden door de Pekel A, die begon in de bedoelde uitgebreide venen, in

noordoostelijke richting stroomde, en door de Winschoterzijl loosde op de Dollart. Op dit acces lagen aan de Pekel A de Bruggeschans en de schans om de Winschoterzijl; achter (benoordenwesten) de Pekel A lag het versterkte Winschoten.

Op een ongedateerde tekening in het Rijksarchief Groningen (getekende kaarten nr. 86) staan bovendien 4 "retrencementen", getekend in de trant van de redouten of wachthuizen, zoals er vele hebben bestaan aan de IJssel, de Waal, de Merwede, op Overflakkee, in Zeeland. Een van de "retrencementen" lag halverwege Winschoterzijl en de Bruggeschans; de andere drie lagen bezuidwesten de Bruggeschans. Men vindt deze redouten ook op een reeks kaarten van ca. 1630 en later (Bodel Nijenhuis port. 46, nrs. 13, 14, 16 - 21, 23 - 26).

Vele afbeeldingen en verdere gegevens over de historische vestingwerken in Groningen zijn vervat in de *publicaties*:

- Geschiedenis van de vesting Bourtange, door H. Heyligenberg en (onze correspondent) Mr. G. Overdiep, in het Bulletin van de Kon. Ned. Oudheidk. Bond, jaargang 67, afl. 2, 1968, en

- De Groninger Schansenkrijg 1589-1594, door Mr. G. Overdiep, Groningen 1971.

- De vesting Bourtange. Een rapport met betrekking tot de ontwikkeling van het dorp Bourtange - aan het bestuur van de gemeente Vlagtwedde uitgebracht door de werkgroep reconstructie Vesting Bourtange op 9 september 1968.

Aflevering Gelderland

LOEVESTEIN (Atlas II, 2e afl., blz 27, nr. 9)

Op blz 27 van de aflevering is vermeld: de gebastioneerde wal om het slot, oorspronkelijk

een vierkante schans, is ca. 1575-'80 aangelegd.....

Nader blijkt dat de wal aanvankelijk een vrijwel gelijkzijdige driehoek is geweest, met drie bastions.

Zie de prent van Claes Jansz. Visscher, "Ducatus Geldriae nec non Comitatus Zutphaniae..." (Bodel Nijenhuis port. 9 nr. 9). Blijkens Koeman, Atlantes Neerlandici, Vol. III, 1969, blz 158/159 komt die prent voor in een atlas van C.J. Visscher van 1634. De prent heeft langs de randen een reeks afbeeldingen, waarbij rechts-beneden een afbeelding van "Lovenstein" (zie de repr.) IV B.

Ook bestaat een tekening van Bonaventura Petri, van 1634/1635, die op ruimere schaal het kasteel met de driehoekige omwalling weergeeft. (Bodel Nijenhuis port. 10 nr. 112). In hoofdzaak overeenkomstig die tekening heeft Bonaventura Petri in 1635 de prent gemaakt, thans in de Atlas van der Hem (de z.g. Eugenius Atlas) te Wenen. Van deze prent komt een reproductie voor in "Ons Amsterdam" maart 1967 en in "The world on paper", catalogus van de tentoonstelling in het Amsterdams Historisch Museum april/juli 1967.

B I J L A G E I I I

COURANTENKNIPSEL-ARCHIEF (vervolg)

- 837 SPION Fort, straks oord voor wandelaars in recreatieplan. Uit: Goois Nwsbl. 7-1-1970.
- 838 MAASTRICHT De interessante vestingbouw van M. (L.J.Morreau). Uit: Gazet Limburg, 7-1-1950.
- 839 MAASTRICHT De "Alden Moer van middeleeuws M. (L.J.Morreau). Uit: Gazet Limburg, 11-2-1950.

- 840 MAASTRICHT Ontdekking van bastion Orleans.
Uit: Gazet Limburg 28-2-1950.
- 841 MAASTRICHT Tweede ommuring in de 14e eeuw
noodzakelijk (L.J.Morreau). Uit: Gazet Lim-
burg, 3-3-1950.
- 842 MAASTRICHT Wijk, voorpost van de vesting
(L.J.Morreau). Uit: Gazet Limburg 14-3-1950.
- 843 MAASTRICHT De "Reeck op den Aldenhoff" wordt
gerestaureerd (L.J.Morreau). Uit: Gazet Lim-
burg 8-9-1950.
- 844 MAASTRICHT Drie naties bouwen nieuwe forti-
ficatie-werken (L.J.Morreau). Uit: Gazet
Limburg 17-3-1951.
- 845 MAASTRICHT De "Werken" (C.H.). Uit: Gazet
Limburg 3-11-1951.
- 846 MAASTRICHT De "Werken" (L.J.M.). Uit: Gazet
Limburg 17-11-1951.
- 847 MAASTRICHT Oud-Maastricht in kazemat. Uit:
Gazet Limburg 4-12-1951.
- 848 MAASTRICHT Hoe M. voor Parma het hoofd moest
buigen (L.J.Morreau). Uit: Gazet Limburg
16-1-1952.
- 849 ----- Ton Koot gaat zijn "levenstaak" afron-
den. Uit: N.R.C. 10-1-1970.
- 850 HEUSDEN Wachten op de bus uit Heusden. Uit:
Alg.Hbl. 7-2-1970.
- 851 NAARDEN Een en ander over de geschiedenis
van de vesting (K.E.Oudendijk). Uit: Orgaan
"Ons Leger" juli/aug. 1934.
- 852 DELFT Opgravingen, sporen uit Romeinse tijd.
Uit: Delftsche Courant 17-8-1953.
- 853 ASPEREN Herinneringen aan oorlogen enz. Uit:
N.L.C. 13-1-1954.
- 854 PRETORIA Forts of Old Pretoria. Uit: Z.Afr.
Digest 27-3-1970.
- 855 NIEUWPOORT N. heeft zijn jaartallen tegen
(C.Docter). Uit: Haagse Courant 13-4-1970.
- 856 WOUDRICHEM Stadswal monument van belang. Uit:
De Volkskrant 18-4-1970.
- 857 LEIDEN Over bestemming in binnenstad gespro-
ken. Uit: Leids Dgbl. 9-5-1970.

- 858 BERGEN OP ZOOM Ravelijn. Uit: Brabants Nieuwsblad 20-5-1970.
- 859 BERGEN OP ZOOM Ravelijncomité wil voor 30 mei uitspraak politieke partijen. Uit: Brabants Nieuwsblad 26-5-1970.
- 860 RIJNAUWEN Fort Natuurhist. mededelingen (E.Arnolds, J.Brouwer, E.Mols en F.van Ommen). Uit: De Levende Natuur, maart 1970.
- 861 GREBBE-LINIE Eenige mededeelingen (W.H. Schukking). Uit: Mndbl. "Oud Utrecht" 2-5-1938.
- 862 DOESBURG Raadhuis en vesting (Hoge- en Lage Liniën). Uit: Doesburgsche Courant 14-12-1935.
- 863 FOSSA EUGENIANA Ruïne van een schanstoren aan de Maas. Uit: Toeristenkampioen 8-9-1939.
- 864 FOSSA EUGENIANA Idee van Spinola wordt drie jaren later weer opgevat. Uit: Handelsbl. 3-11-1959.
- 865 FOSSA EUGENIANA Hazepoot met een rode baard. Uit: Philips Koerier, Kerstnr. 1960.
- 866 FOSSA EUGENIANA De Fossa Eugenia (J.M.van de Venn). Uit: Ons Limburg, Kerstnr. 1946.
- 867 FOSSA EUGENIANA Rivierverbinding, die nooit tot stand kwam. Uit: De Volkskrant 8-8-1953.
- 868 NAARDEN Vestingstad een groot museum. Uit: Gooi en Eembode 16-7-1970.
- 869 's HERTOGENBOSCH v.m. Schans Pettelaar, middelpunt "Brabantse Manifestatie 1972". Uit: De Telegraaf 30-7-1970.
- 870 MAASTRICHT Fort St.Pieter vervalt tot één grote puinhoop. Uit: D.Nw.L. 7-8-1970.
- 871 MAASTRICHT Fort St.Pieter, Citadel van Maastricht. Uit: D.Nw.L. 12-8-1970.
- 872 MAASTRICHT Fort St.Pieter als monument, zaak van de gemeente. Uit: Maaspost 2-9-1970.
- 873 's HERTOGENBOSCH Restauratie vestingmuren in 10 jaar. Uit: Brabants Dagblad 12-9-1970.
- 874 MAASTRICHT Fort St.Pieter in de gemeenteraad. D.Nw.L. 7-10-1970.
- 875 BUREN Buren wil zijn zelfstandigheid bewaren. Uit: De Telegraaf 28-10-1970.

- 876 HEUSDEN Oud stadje zet klok terug. Uit: De Volkskrant 31-10-1970.
- 877 BRIELLE Brielse wallen worden wandeltuin. Uit: Rott. Nieuwsblad 4-12-1970.
- 878 BRIELLE Wallenplan: groenbuffer van formaat. Uit: Nieuwe Brielse Courant 11-12-1970.
- 879 MAASTRICHT Een vergeten vestingstoren, uit de eerste omwalling. Uit: De Nw. Limburger 29-12-1970.
- 880 MAASTRICHT Lunet St.Pieter weer zichtbaar. Uit: de Nw. Limburger 22-12-1970.

B I J L A G E I V

PUBLICATIES

Zolang de voorraad strekt zijn onderstaande uitgaven verkrijgbaar, door aanvraag bij de archivaris (Frans Halslaan 51 OEGSTGEEST); betaling na ontvangst van nota op girorek. nr. 63844 t.n.v. de Stichting te BAARN.

1. Diversen

Plan Oud-Nederlands Vestingstelsel	f 0,75 x)
Plan Nieuw-Nederlands Vestingstelsel met toelichting	f 0,75 x)
Jaarverslagen (voor zover nog voorhanden) per stuk	f 0,25 x)
Register op de jaarverslagen (t/m 1967)	f 0,25 x)

2. *Overdrukken* van onderstaande onderwerpen, per stuk f 0,25 x)
- Dr.J.Belonje "Linie van Beverwijk"
Idem "Een oud kruitmagazijn bezuiden Spaarnwoude"
Idem "Johan van Rijswijk Generaal der Fortificatiën"

Idem "Het Werk aan het IJ
vōōr Diemerdam"
Mr.G.Overdiep "Het Huis te Ruinen",
De Zwanevang van -
etc.

3. *ATLAS* van historische vestingwerken
in Nederland, bewerkt door de Studie-
commissie van de Stichting.

I.	Provincie Groningen-Friesland- Drente en Alg. Inl.	f 10,50
IIa.	Provincie Overijssel	} Uitverkocht
IIb.	Provincie Gelderland	
IIIa.	Provincie Utrecht	
IIIb.	Provincie Noord-Holland	
IVa.	Provincie Zuid-Holland	f 10,--
	Algemene Inleiding afzonderlijk	f 1,-- x)

Voor anderen dan begunstigers en donateurs der
Stichting is de prijs van de Atlasdelen I en
IVa elk f 15,--

Die van de Algemene Inleiding
(afzonderlijk) f 2,-- x)

x) Zendingen ter waarde van minder dan f 5,--
worden verhoogd met f 0,25 verzendkosten.

Gegevens over de Stichting Menno van Coehoorn, die van belang zijn ingeval men de Stichting in een laatste wilsbeschikking zou willen gedenken:

De Stichting is opgericht op 18 april 1952 en gedomicilieerd ten kantore van Notaris Mr. A.M. Benders te Amsterdam.

Zij werd - met machtiging van de Directeur der Rijksbelastingen te Amsterdam, d.d. 17 september 1959, nr R. 9/821, door de Inspectie der Registratie en Successie te Amsterdam, toegelaten als rechtspersoon in de zin van het gestelde in art. 24, 1 der Successiewet 1956.

Het secretariaat der Stichting is gevestigd:

Bachmanstraat 15 te 's-GRAVENHAGE.